

Hanno Brand

Op weg naar een Hanze Studie Centrum aan de Groninger Universiteit

In onderstaand artikel pleit Hanno Brand voor een sterkere profilering van het Hanze Studie Centrum binnen de Groningse Letterenfaculteit.

In juni 1998 werd na een oproep van de Letterenfaculteit een voorstel ingediend dat zou moeten leiden tot de oprichting van een Hanze Studie Centrum aan de Groninger Universiteit. De tijd was toen al meer dan rijp om een dergelijke aanvraag op te stellen. Sedert de jaren tachtig geniet de Hanze zowel in Nederland als daarbuiten grote belangstelling. Naar aanleiding van het 750-jarig bestaan van Zwolle werd het initiatief genomen om de aloude Hanzedag weer in ere te herstellen. Sedertdien komen jaarlijks afgevaardigden uit zo'n honderdtwintig steden bijeen om in overeenstemming met de oude Hanze gedachte de economische samenwerking en culturele uitwisseling te intensiveren. Bij euro-politici fungeert de oude Hanze als symbool voor interregionale samenwerking, kwaliteit, verdraagzaamheid en economische vooruitgang.¹ Het samenwerkingsverband tussen Noordoost-Nederland en de Duitse deelstaat Nedersaksen staat bekend als de *Nieuwe Hanzeinterregio*.² Sinds 2003 maakt deze deel uit van de zogenaamde *Hanze-passage* die vijftien regio's uit zes landen omvat en waarbij de provincie Groningen als "lead-partner" optreedt.³ Het laatste project dient de integratie van regio's in de voormalige Oostbloklanden in de Europese

- 1 Jürgen Bombach, 'Die neue Hanse – Mythos und Realität' in: Antjekatrin Graßmann ed., *Ausklank und Nachklank der Hanse im 19. und 20. Jahrhundert* (Trier 2001) 89-100.
- 2 H. Weggeman, *De Nieuwe Hanze Interregio: een dynamische passage tussen oude en nieuwe markten* (Oldenburg 2000).
- 3 De regio's zijn: Groningen, Drenthe, Flevoland, Friesland, Noord-Holland, Overijssel, Bremen, Nedersaksen, Haute-Normandie, Dolnoslaskie, Lubelskie, Pomorskie, Riga region, Kurzmerze en Yorkshire met de Humberregio. *Kompasgids Groningen 2003. Een subsidiewijzer voor projectfinanciering* (Groningen 2003) 19-21.

Model van een kogge. Op de achtergrond een panorama van Lübeck en zegels van andere belangrijke hanzesteden. Uit de collectie van het Noordelijk Scheepvaart Museum Groningen.

Unie te vergemakkelijken.

De studie van de relaties tussen het Noord- en Oostzeegebied en die tussen de Nederlanden en de Hanze in het bijzonder heeft tegen deze achtergrond sterk aan belang gewonnen. Niettemin had de studie hiernaar bepaald geen prioriteit bij Nederlandse historici. Pogingen omstreeks de jaren negentig om het onderzoek naar het Oostzeegebied nieuw leven in te blazen, waren een verrassend kort leven beschoren.⁴ Dit viel vooral te wijten aan het ontbreken van een institutionele en financiële basis aan de Nederlandse onderzoeksinstituten. Groningen, de enige Nederlandse universiteitsstad met een Hanzeverleden die zich bovendien graag als een poort naar het Noorden etaleert, is het meest aangewezen om hierin een voortrekkersrol te spelen. De aanvraag die door de Groningse hoogleraar

4 Zie in dat verband: W.G. Heeres en J.A. Faber ed., *From Dunkirk to Danzig. Shipping and trade on the North-sea and the Baltic 1350-1850* [Amsterdamse Historische Reeks 5] (Hilversum 1988) en J.Ph.S. Lemmink, J.M.A. van Koningsbrugge ed., *Baltic affairs. Relations between the Netherlands and North-Eastern Europe 1500-1800, essays* [Baltic Studies 1] (Nijmegen 1990).

middeleeuwse geschiedenis prof. dr. Dick E.H. de Boer werd opgesteld, had tot doel hiertoe te middelen vrij te maken. Ondanks de morele steun van het Ubbo Emmiusfonds voor het project heeft de Faculteit destijds geen stappen ondernomen om de aanvraag te honoreren.

Dankzij de toekenning van een postdoc-plaats door NWO konden de plannen in het voorjaar van 2002 weer worden opgenomen. Daarbij werden de volgende doelstellingen als uitgangspunt genomen. Het Hanze Studie Centrum dient te functioneren als een documentatie- en kenniscentrum betreffende de betrekkingen tussen het Noord- en Oostzeegebied in het verleden en die tussen Noordoost-Nederland en de Hanze in het bijzonder. Als documentatiecentrum dient het overzichten aan te bieden van de voorhanden zijnde literatuur en in samenwerking met de universiteitsbibliotheek Groningen zorg te dragen voor het opvullen van de grote lacunes in het actuele boekenbestand. Het dient tevens een fundamentele bijdrage te bieden aan het toegankelijk maken van relevante archiefbestanden d.m.v. inventarisatie en digitale editieprojecten van het in Nederland voorhanden zijnde onuitgegeven materiaal. Tegelijkertijd dient het Hanze Studie Centrum uit te groeien tot een internationaal wetenschappelijk trefpunt, dat workshops en symposia organiseert, binnen en buiten de bestaande universitaire kaders helpt nieuw onderzoek mogelijk te maken, aanhaakt bij internationale onderzoeksgroepen en tenslotte een adviserende en ondersteunende rol speelt bij allerlei culturele manifestaties, zoals de organisatie van tentoonstellingen, publiekslezingen en cursussen. Daarbij geldt dat het begrip Hanze als een *pars pro toto* is, want de aandacht zal op den duur tevens uitgaan naar de post-hanzeatische betrekkingen met de landen rond de Oostzee. Het zal geen verbazing wekken dat het Hanze Studie Centrum haar ambities nog lang niet allemaal heeft verwezenlijkt. Niettemin is er het afgelopen jaar zoveel vooruitgang geboekt, dat zowel het ICOG als de landelijke Onderzoeksschool voor Mediaevistiek het Centrum hebben erkend en het ook verder ondersteunen in de verwezenlijking van haar plannen.

Lopende onderzoeksprojecten

Het verrichten van fundamenteel wetenschappelijk onderzoek behoort tot de kerntaken van het Hanze Studie Centrum. Momenteel richt het onderzoek zich op de relaties tussen de Noordelijke Nederlanden en de Hanze

van halverwege de veertiende tot halverwege de zestiende eeuw. De keuze voor deze thematiek werd bepaald door het feit dat het Hanze-onderzoek in Nederland ver achter blijft bij hetgeen met name in Duitsland maar ook elders werd verricht. Dit is des te opvallender, wanneer men zich realiseert dat enerzijds de oostelijke gewesten tussen ca. 1250 en 1650 deel uitmaakten van het Hanzegebied en anderzijds de handelsbetrekkingen tussen het oude graafschap Holland en Noordoost-Europa gedurende die periode in het teken stonden van samenwerking en/of concurrentie met de Duitse Hanze. De relaties met de Hanze zijn dus van groot belang geweest voor de ontplooiing van de handel en nijverheid in onze gebieden. Niettemin overstijgt het Nederlandse Hanze-onderzoek zelden het lokale niveau en zijn overzichtswerken of deelstudies nauwelijks voorhanden.⁵ Voorts bevatten de meeste werken inzichten die inmiddels bijna een eeuw oud zijn. Daarbij komt dat het relevante bronnenmateriaal dat zich in de Nederlandse archieven bevindt volstrekt ontoereikend onderzocht is. Vooral de periode na 1450, die toch werd gekenmerkt door intensieve contacten met de Hanze, ligt nog zo goed als braak. De betrekkingen tussen het graafschap Holland en de Hanze kunnen zich in meer belangstelling verheugen, maar ook hier werd tot voor kort de toon nagenoeg volledig gezet door Duitse historici die in de eerste decennia van de twintigste eeuw actief waren.⁶ Wat betreft

- 5 Dit geldt niet alleen voor: F.C. Berkenvelder, *Zwolle als Hanzestad* (Zwolle 1983). Andere voorbeelden hiervan zijn: F.D. Zeiler, *Sporen van de Hanze. Glorie van een gouden eeuw* (Zwolle 1997). Leo Lensen, Willy H. Heitling, *De geschiedenis van de Hanze. Bloeiperiode langs de IJssel* (Deventer 1990). Zie voorts: W. Jappe Alberts, *De Nederlandse Hanzesteden* (Bussum 1969). De dissertatie van H. Spiegel, *Die Niederländische Hansestädte an der Yssel im 15. Jahrhundert* (Diss. Keulen in machineschrift z.j.) behandelt 'slechts' de hele vijftiende eeuw, maar is nooit gepubliceerd. Voor de veertiende eeuw moet gewezen worden op: P.A. Meilink, *De Nederlandse Hanzesteden tot het laatste kwartaal der 14de eeuw* ('s-Gravenhage 1912).
- 6 E. Daenell, 'Holland und die Hanse im 15. Jahrhundert', *Hansische Geschichtsblätter* 11 (1903) 3-41. K. Stahr, *Die Hanse und Holland bis zum Utrechter Frieden 1474* (Marburg 1907); L. Lahaine, 'Die Hanse und Holland von 1474-1525', *Hansische Geschichtsblätter* 23 (1917) 377-409 en 24 (1918) 227-279; Friedel Vollbehn, *Die Holländer und die deutsche Hanse* [Pfingstblätter des hansischen Geschichtsvereins XXI] (Lübeck 1930). Klaus Spading, *Holland und die Hanse im 15. Jahrhundert* [Abhandlungen zur Handels- und Sozialgeschichte Band XII] (Weimar 1973). Een nieuwe visie op de verhoudingen brengt Dieter Seifert, *Kompagnons und Konkurrenten. Holland und die Hanse im späten Mittelalter* (Keulen, Weimar en Wenen 1997), maar reikt niet verder dan 1450.

methoden, vraagstellingen, themakeuze en resultaten dient er dus een inhaalslag gemaakt te worden.⁷ Het Hanze Studie Centrum ziet het als haar opdracht om deze lacune in ieder geval deels op te vullen.

Als een eerste aanzet hiertoe werden er een postdoc-project en twee promotieplaatsen in het Centrum ondergebracht. De aanvraag voor het postdoc-project werd gehonoreerd door NWO en betreft een onderzoek naar de relaties tussen de Noordelijke Nederlanden en de Hanze in de periode ca. 1474-1550. Doel van het onderzoek is na te gaan wat de uitwerkingen waren van de eenwording van de Noordelijke Nederlanden onder de Habsburgers op de economische relaties met de Hanze. De vraag stelt zich omdat men er vanuit gaat dat de opkomende nationale staat er in slaagde de internationale economische belangen van de 'eigen' kooplieden zodanig te behartigen, dat de Hanze als economisch samenwerkingsverband tussen steden langzamerhand overbodig werd omdat ze de concurrentiestrijd met de rivaliserende machten op den duur niet aankon. Tegen deze achtergrond is het interessant na te gaan in hoeverre de Habsburgse staatsmacht zich als een voorvechter van de economische belangen in de 'Noordelijke Nederlanden' ontwikkelde.

Per 1 september 2003 werd Vincent Robijn benoemd tot AIO op een plaats die door het ICOG beschikbaar was gesteld. Hij bereidt een dissertatie voor over een thema dat met name in Duitsland sedert enkele jaren grote populariteit geniet, maar in Nederland nog in de kinderschoenen staat.⁸ Hij richt zich op het typisch middeleeuwse fenomeen *memoria* in de Nederlandse Hanzesteden Kampen en Deventer in de periode ca. 1350-1580. *Memoria* of de cultuur van het gedenken en herdenken is een uiterst veelzijdige thematiek met belangrijke sociale implicaties en zowel religieuze, politieke en economische als kunsthistorische aspecten. Het onderzoek naar de *memoriacultuur* heeft uitgewezen dat het gedenken van de overledenen enerzijds en het herdenken van belangrijke historische gebeurtenissen anderzijds belangrijke factoren zijn in de vormgeving van de identiteit van zowel afzonderlijke sociale groepen (families, stadsraden, Hanzekooplieden,

7 Een goed overzicht van de recente stand van onderzoek en nieuwe vraagstellingen biedt: Rolf Hammel-Kiesow, *Die Hanse* (München 2000).

8 Zie in dat verband: T. van Bueren, *Leven na de dood. Gedenken in de middeleeuwen* (Utrecht 1999). Hanno Brand, Pierre Monnet en Martial Staub ed., *Memoria, Communitas, Civitas. Mémoire et consciences urbaines en occident à la fin du Moyen Age* (Ostfildern 2003).

gilden, broederschappen) als van de stedelijke gemeenschap als geheel. De keuze voor Deventer en Kampen is interessant vanwege de diversiteit van het voorhanden zijnde bronnenmateriaal en omdat daar vormen van de stedelijke *memoriacultuur* voorkomen, die uniek zijn in de Noordelijke Nederlanden.

Het afgelopen jaar werden door het ICOG in de vorm van een Ubbo Emmius beursaal de middelen voor een tweede promotieplaats vrijgemaakt. Het onderzoek wordt uitgevoerd door Justyna Wubs-Mrozewicz, afkomstig van de Universiteit van Oslo, waar zij al twee jaar aan een Hanzeproject werkte. Haar Groningse promotieonderzoek richt zich op de rivaliteit tussen Noordduitse Hanzeaten enerzijds en kooplieden uit Deventer, Kampen en Amsterdam in de handelsnederzettingen in Bergen (Noorwegen) en Stockholm. De drie Nederlandse steden hadden van de veertiende tot en met de zestiende eeuw grote handelsbelangen op deze markten en golden als de belangrijkste concurrenten van de kooplieden uit met name Lübeck en andere Noordduitse Hanzesteden. Niet alleen gaat dit onderzoek in op kwesties als concurrentie en samenwerking, maar wordt er ook aandacht besteed aan allerlei aspecten van sociale integratie en materiële cultuur in de Scandinavische havens waar kooplieden uit de Nederlanden en Noord-Duitsland naast elkaar leefden en werkten.⁹

Aangezien het Hanze Studie Centrum de ambitie heeft als een internationaal trefpunt te fungeren, worden er met zekere regelmaat workshops georganiseerd. Daarbij wordt gestreefd naar een multidisciplinaire benadering, zodat historici, kunsthistorici en taalkundigen met elkaars werk in aanraking komen. Dat dit streven onder de huidige Groningse financieringsvoorwaarden niet eenvoudig valt te realiseren, bleek uit de deelname aan de workshop die met steun van het ICOG in maart 2003 werd gehouden. De workshop die de titel *Trade, diplomacy and cultural exchange in the Northsea- and Baltic Region (ca. 1350-1750)* meekreeg, werd voornamelijk gevuld door historici uit Groningen, Leiden, Amsterdam, Utrecht, Aberdeen en Kopenhagen, terwijl er slechts ruimte was voor één taalkundige

9 Zie o.m. V. Henn, A. Nedkvitne, *Norwegen und die Hanse. Wirtschaftliche und kulturelle Aspekte im europäischen Vergleich* (Frankfurt am Main 1994); K. Helle, *Bergen bys historie. Kongssete og kjøpstad. Fra opphavet til 1536* (Bergen 1982); W. Koppe, 'Stockholm under Hansans inflytande. Några notiser ur Lübecks statsarkiv', in: *Historia kring Stockholm före 1520* (Stockholm 1965).

en één kunsthistorische bijdrage.¹⁰ Wil het Hanze Studie Centrum met haar workshops een multidisciplinaire benadering realiseren, dienen er in de toekomst op een bredere basis zowel middelen als sprekers gezocht te worden. Niettemin was de samenhang tussen de verschillende bijdragen tijdens deze eerste workshop dusdanig groot dat de bijdragen zullen worden gepubliceerd.

Internationale samenwerking

Al voordat er officieel sprake kon zijn van een Hanze Studie Centrum werden er op diverse niveau's samenwerkingsverbanden aangegaan met universiteiten en instellingen, waar onderzoek en onderwijs zich richtten op de Noordzee- en Oostzeeregio.

The dynamics of economic culture

In samenwerking met de Onderzoeksschool voor Mediaevistiek heeft het Hanze Studie Centrum in 2002 met succes een aanvraag ingediend bij NWO ter financiering van een internationaliseringsproject. Dergelijke programma's hebben tot doel om binnen het kader van een wel omschreven onderzoeksthema promovendi en post-docs uit verschillende landen met elkaar in contact te brengen en hen zowel internationale onderzoeksfaciliteiten als mogelijkheden tot presentatie van de (voorlopige) onderzoeksresultaten te bieden. Dit gebeurt via de organisatie van workshops, de financiering van publicaties en de uitwisseling van onderzoekers tussen de partnerinstellingen. Er werd een convenant tot stand gebracht met het *Centrum voor Regionale en Maritieme Geschiedenis* aan de Zuiddeense Universiteit in Esbjerg en met de *Baltic and Eastern European Graduate School* in het Zweedse Huddinge. In Nederland kwam samenwerking tot stand met het IISG te Amsterdam en met de sectie Middeleeuwse Geschiedenis te Leiden. Het programma is per 1 januari 2003 begonnen en heeft een looptijd van drie jaar.

10 De workshop vond plaats op 28 en 29 maart. De volgende sprekers namen hieraan deel: Clé Lesger (Amsterdam), Erik Wijnroks, Michiel de Jong (Leiden), Oscar Gelderblom (Utrecht), Andrew Little (Aberdeen), Job Weststrate (Leiden), Mike Burkhardt (Kopenhagen), Hanno Brand, Vincent Robijn, Cornelius Hasselblatt, Lars Hendriksman, Joop Koopmans en Hans van Koningsbrugge (alle Groningen). De keynote lecture werd verzorgd door Herman Hoen (Groningen).

Het project kreeg de titel mee *The dynamics of economic culture in the Baltic and Northsea regions ca. 1250-1600/1650* en heeft tot doel nieuwe benaderingen en inzichten in het onderzoek naar de economische cultuur in Noord-Europa in de late middeleeuwen en de Vroeg-Moderne Tijd aan het licht te brengen. De dynamiek van de internationale handel uit zich niet alleen in de expansie of inkrimping van de goederenstromen, maar blijkt ook uit de (handels)diplomatieke contacten, commerciële en technische innovatie, de mobiliteit van goederen, kapitaal en mankracht en zelfs in het gebruik van dwang en geweld. Dergelijke processen liggen in de Noordzee- en Oostzeeregio's aan de basis van het ontstaan van een cultuur met vele gemeenschappelijke karakterspullen, waarvan de overeenkomsten in taal, kunst en architectuur het meest in het oog springen. Economische cultuur omvat echter meer dan dat en betreft ook de voortdurende uitwisseling van waarden, ideeën en kennis die zowel van belang is voor het aanknopen van commerciële contacten als de organisatie van de handel en de bedrijfsvoering beïnvloedt. Ze draagt als zodanig bij tot de sociale integratie van de betrokkenen in den vreemde. Zo beschouwd moet economische cultuur worden opgevat als de resultante van de integratie van markten en economische netwerken.

De deelnemers aan het programma vormen een forum, waarin van gedachte wordt gewisseld over methodologische problemen en de voortgang van het onderzoek. Daartoe wordt jaarlijks een workshop gehouden waarin telkens vier thema's centraal staan. Het gaat om de thema's *agents, institutions, environment and resources* en tenslotte *cognition*. Vanuit deze vier invalshoeken wordt aandacht geschonken aan kooplieden, ondernemers, migranten en netwerken als dragers van economische cultuur, aan de voorwaarden en organisatie van de internationale handel, de handelsdiplomatie en aan de betekenis van steden, markten en gilden. Ook deelonderwerpen als technologische ontwikkelingen, veranderende klimatologische omstandigheden, de handelsroutes over land en over zee, visserij en de verbindingen met het economisch achterland zullen aan bod komen, evenals het onderzoek naar veranderende percepties, mentaliteit en religieuze opvattingen. Daarnaast werd een website ontworpen die de discussie over lopend onderzoek en de uitwisseling van informatie buiten het formele kader van de workshops mogelijk maakt.

Het Northern European Historical Research Network

Sinds 1998 is de RUG, aanvankelijk in de persoon van de hoogleraar middeleeuwse geschiedenis prof. Dick E.H. de Boer, vertegenwoordigd in het Northern European Historical Research Network (afgekort NEHRN). Het NEHRN ontstond in 1996 naar aanleiding van congressen dat jaar in Kopenhagen en Aberdeen, waar de noodzaak tot internationale samenwerking tussen de landen rond de Noord- en Oostzee en met de voormalige Oostbloklanden in dit gebied in het bijzonder werd herkend. Het leidde in 1998 tot de vorming van een stuurgroep, waarin twintig universiteiten en wetenschappelijke academies zijn vertegenwoordigd, uit bijna alle landen rond de Noord- en Oostzee, inclusief IJsland, Ierland en Frankrijk.¹¹ Onlangs vond een bestuursoverdracht plaats, waarbij de bestuurshamer werd overgedragen aan prof. Thomas Riis, hoogleraar voor Landesgeschichte van Sleeswijk-Holstein aan de Christian-Albrecht Universiteit te Kiel. Het secretariaat van het NEHRN kwam bij het Hanze Studie Centrum te liggen.

Het NEHRN heeft een dubbele opdracht. De eerste betreft het initiëren en ondersteunen van historisch onderzoek door middel van internationale workshops en symposia en het verzorgen van publicaties op het gebied van de geschiedenis van de relaties (economisch, sociaal, politiek en cultureel) tussen de landen die zich bij het NEHRN hebben aangesloten. Ten tweede ontwikkelt het NEHRN een gemeenschappelijk *post-graduate* programma, dat ertoe moet leiden dat de uitwisseling van kennis ten behoeve van promovendi en postdocs aan de betrokken universiteiten wordt verbeterd. Aan dit programma, dat nog in ontwikkeling is, zal door specialisten van de diverse instellingen worden deelgenomen. Voorts kunnen AIO's participeren in het *common doctorate* van het NEHRN, dat kan worden uitgereikt indien de betrokken promovendus een deel van zijn onderzoekstijd aan een

11 De vertegenwoordigde instellingen zijn: de Universiteit Gent (België); Zuidoostse Universiteit in Esbjerg; Universiteit van Durham i.s.m. North East Historical Institute en de Universiteit van Northumbria in Newcastle, (Engeland); Universiteit van Tallin i.s.m. de Academie van Wetenschappen (Estland); Åbo akademi universiteit i.s.m. de universiteit van Turku (Finland); Sorbonne-Paris IV (Frankrijk), Christian-Albrecht-Universität Kiel (Duitsland); Onderzoekscentrum voor Visserijgeschiedenis i.s.m. de Universiteit van Akureyri (IJsland), National University of Ireland in Galway; Universiteit van Letland; Universiteit van Bergen (Noorwegen), Universiteit Warschau i.s.m. de Academie voor Wetenschappen (Polen); Staats Universiteit Moskou i.s.m. Europese Universiteit St. Petersburg (Rusland), Universiteit van Aberdeen (Schotland) en de Universiteit van Göteborg (Zweden).

van de partneruniversiteiten doorbrengt en daar fundamenteel onderzoek heeft verricht.

De door het NEHRN aangeboden faciliteiten dragen ertoe bij dat er een brug wordt geslagen naar de voormalige Oostbloklanden. Het is een streven dat geheel past in het kader van de inmiddels gerealiseerde integratie van deze landen in de EU. Daarnaast levert het gemeenschappelijke onderwijs- en onderzoeksprogramma een bijdrage aan de bevestiging van Noordeuropese culturele identiteit en de daarin waarneembare gemeenschappelijke factoren in de diverse landen. Minstens zo belangrijk is dat het NEHRN de mobiliteit van studenten en onderzoekers in Noord-Europa bevordert. Het gaat dan niet alleen om het organiseren van *summerschools*, maar ook om het langdurig verblijf van AIO's aan een van de partneruniversiteiten. De RUG met zijn traditionele sterke belangstelling voor de betrekkingen met het Baltische gebied en met name Hanze Studie Centrum lijken de aangewezen instellingen om hierin een belangrijke rol spelen. Vooral de laatste zal in het NEHRN fungeren als vertegenwoordiger van de Nederlandse universitaire en wetenschappelijke instellingen. Als zodanig zal het centrum streven naar opname van Nederlandse AIO's in het *common doctorate* en een wezenlijke bijdrage aan de organisatie van symposia, uitwisselingsprogramma's en *summerschools* leveren.

Hoewel het *common doctorate* als een succes kan worden gekwalificeerd en er sinds 1998 internationale symposia werden georganiseerd in Gothenburg (1999), Odense en Gent (2000), Durham (2001) en Akureyri (2002)¹², heeft het NEHRN haar ambitie om een erkende Europese wetenschappelijke organisatie te worden die profiteert van de van Brussel uitgaande geldstromen, nog niet verwezenlijkt. Tegen deze achtergrond wordt gestreefd naar een welomlijnd onderwijs (master)programma, naar duidelijk gedefinieerde onderzoekszwaartepunten en naar duurzame financiering van de projecten. Onder leiding van prof. Thomas Riis is men aan de Universiteit Kiel begonnen met de organisatie van een tweejarige internationale master Baltische studies, waarin docenten afkomstig van de aan het NEHRN geaffilieerde instellingen zullen participeren. Ook zal er worden gestreefd naar samenwerking met het internationaliseringsproject *The dynamics of Economic Culture*. Tenslotte worden drie nieuwe zwaarte-

12 De symposia hebben tot dusver tot volgende publicatie geleid: A. I. Macinnes, T. Riis en F. G. Pedersen ed., *Ships, Guns and Bibles in the North Sea and the Baltic States, c.1350-c.1700* (East Linton 2000).

punten van het onderzoek geformuleerd rond de thema's *migratie, grenzen en grensgebieden* en tenslotte *aspecten van armoede*. Het gaat hierbij deels om reeds bestaande projecten, waarvan het onderzoeksgebied wordt uitgebreid over de Noordepartse landen en waarin het comparatieve element veel sterker dan voorheen wordt benadrukt. Het Hanze Studie Centrum zal aan deze plannen een substantiële bijdrage leveren en daardoor de Groninger Universiteit nog nauwer betrekken bij het internationale onderzoek en onderwijs dat zich richt op de geschiedenis van het Noordzee- en Oostzeegebied dan tot dusver het geval is.

Projecten in stad en (omme)land

Een van de doelstellingen van het Hanze Studie Centrum is om de voorhanden zijnde expertise aan te wenden ten behoeve van cultureel-historische manifestaties in Groningen en de overige Nederlandse Hanzesteden. Dankzij de nauwe samenwerking met de Stichting *Rond de Sont* dienden zich afgelopen jaar een aantal perspectieven aan, die nadere uitwerking verdienen.¹³ Dit betreft allereerst een reeks publiekslezingen in het *Noordelijk Scheepvaart Museum*, die in het voorjaar 2003 van start is gegaan. In de lezingen worden telkens aspecten van de relatie tussen Noordoost-Nederland en het Oostzeegebied van de middeleeuwen tot heden centraal gesteld.

Een project van langere adem betreft de organisatie van een Hanzetentoonstelling onder de titel *Noorderlingen ontmoeten Oosterlingen*. Het gaat hierbij om een omvangrijk samenwerkingsproject tussen het Hanze Studie Centrum, de Stichting *Rond de Sont*, het Noordelijk Scheepvaart Museum en het Groninger Museum. Ofschoon de datum voor de tentoonstelling nog niet definitief vastligt, zijn de voorbereidingen al geruime tijd aan de gang. De organisatoren streven naar een expositie van internationale allure die tot doel heeft een breed publiek kennis te laten maken met de geschiedenis van de betrekkingen tussen de Noordelijke Nederlanden en

13 De Stichting *Rond de Sont. Groningen en de Hanze* werd in 2000 opgericht met het doel 'door uiteenlopende culturele en historische activiteiten verschillende doelgroepen te laten kennismaken met de historische wortels en ontwikkelingen van de Oost-West betrekkingen tussen Noordoost-Nederland en het Oostzeegebied...'. Als zodanig is de stichting initiatiefnemer van de reeks publiekslezingen in het Noordelijk Scheepvaart Museum en van de geplande tentoonstelling *Noorderlingen ontmoeten Oosterlingen*.

de Hanze in de periode tussen ca. 1250-1650. Zoals de titel suggereert zal het thema communicatie de rode draad vormen in deze tentoonstelling. Aanschouwelijk wordt gemaakt hoe de Nederlandse koopman in een handelssysteem functioneerde, dat bestond uit een netwerk van kantoren, vertegenwoordigingen en handelsnederzettingen in het buitenland en van stapelplaatsen en jaarmarkten waar kooplieden uit Oost en West elkaar troffen. De veelzijdigheid van de contacten en de omvang van het Hanzenetwerk staan borg voor een zeer divers samengestelde tentoonstelling die het mogelijk maakt inzicht te bieden in het functioneren van de internationale handel in noordelijk Europa, maar vooral aan de dagelijkse beslommeringen van de koopman en zijn naasten, de gemeenschappelijke cultuur en de ondernemersgeest van kooplieden uit de diverse Hanzeregio's. Groningen en de overige Nederlandse Hanzesteden krijgen binnen dit kader bijzondere aandacht. Het Hanze Studie Centrum heeft een zeer wezenlijke inbreng in de organisatie van deze tentoonstelling en levert fundamentele bijdragen aan het draaiboek, de catalogus, de keuze van de objecten, de vormgeving van de expositie en de begeleidende teksten.

Zeer onlangs werd de basis gelegd voor nauwere samenwerking met de archieven in de Hanzesteden Zwolle en Kampen. In het kader van de cultuurconvenant tussen beide steden wordt gewerkt aan een omvangrijke Hanzewebiste, die onder meer een inventarisatie en digitale editie van de tot dusver nauwelijks ontsloten Nederlandstalige bronnen m.b.t. de geschiedenis van de Hanze moet herbergen. Het Hanze Studie Centrum ziet het als een van haar opgaven om in samenwerking met de bovengenoemde instellingen de toegang tot dit bronnenmateriaal te verbeteren. Een dergelijk meerjarig project dient zich niet te beperken tot Kampen en Zwolle, maar behoort op termijn alle belangrijke Nederlandse Hanzesteden te omvatten. Veel hiervan is nog toekomstmuziek, maar de basis voor samenwerking is gelegd, terwijl ook de financiële middelen ter verwezenlijking van dergelijke elektronische editie-projecten deels zijn toegekend.

Perspectieven

Ondanks haar prille bestaan beschikt het Hanze Studie Centrum inmiddels onmiskenbaar over een wetenschappelijke en maatschappelijke basis. Het onderzoek naar de geschiedenis van de Hanze in Nederland is nieuw leven ingeblazen en kan er begonnen worden de achterstand op het buitenland

in te lopen. Daarnaast is het centrum ingebed in twee internationale samenwerkingsprojecten, waardoor de uitwisseling van onderzoeksresultaten en publicaties op een internationaal niveau zijn gegarandeerd en nieuw onderzoek kan worden geïnitieerd. Op lokaal en regionaal niveau tekenen er zich allerlei samenwerkingsvormen af, waarbij het toegankelijk maken van het omvangrijke bronnenmateriaal prioriteit krijgt. De 'maatschappelijke' activiteiten van het Centrum, zoals de medewerking aan publiekslezingen en de organisatie van een internationaal aansprekende tentoonstelling, worden geschraagd door de stichting *Rond de Sont*. Duidelijk is dat het Centrum hierbij kan profiteren van de 'hausse' in de internationale belangstelling voor het Hanzeverleden, dat een zeer belangrijke rol speelt in de politieke retoriek rond de interregionale samenwerking op de zich uitbreidende Europese markt.

Voor het centrum breekt er vooral een fase van consolidatie aan. Deze zal onder meer worden gekenmerkt door het aantrekken van extra gelden en mankracht om met name de diverse langlopende projecten te kunnen verwezenlijken. Hieronder valt ook de samenwerking met de Groninger universiteitsbibliotheek die nu al zowel financiële als personele ondersteuning biedt bij het opvullen van de lacunes in de literatuur en bronnedities en in haar aanschaffingsbeleid rekening houdt met de wensen van het Hanze Studie Centrum.

Het is echter noodzakelijk dat het centrum zich nadrukkelijker binnen de Letterenfaculteit profileert. Een eerste stap in die richting is reeds gezet door te participeren in een internationale aanvraag voor de organisatie van doctoraal en postdoctoraal onderwijs in een Noord-Europees verband, waarvoor ook het Arctisch Centrum en de vakgroep Maritieme Geschiedenis te Leiden hebben ingetekend. Studenten, promovendi en docenten van de RUG worden bij toekenning in staat gesteld deel te nemen aan werk-

archeologen, etnologen en antropologen afkomstig uit een aantal landen rond de Noord- en Oostzee, inclusief Rusland en IJsland.¹⁴ Het Hanze

14 Bedoeld wordt een aanvraag tot de oprichting van het Nordic Research Network for Maritime Studies (NORMA). De aanvraag wordt gedragen door prof. Poul Holm van het *Centre for Regional and Maritime Studies* aan de Zuidoostse Universiteit te Esbjerg. Beoogd wordt de organisatie van twee *seminars* per jaar en een *summerschool* waar aspecten van de verhouding van de mens tot de zee in een interdisciplinaire context aan de orde wordt gesteld.

Brand

Studie Centrum zal bij toekenning van dit project actief in het daarmee samenhangende onderwijs participeren en werkgroepen organiseren rond de reeds voorziene thema's *Communities and cultural interaction* en *Business and modernisation*. Op deze wijze hoopt het Hanze Studie Centrum ook binnen de onderwijsstructuur van de Groninger Letterenfaculteit een erkende positie op te bouwen.